

Т. Н. ТАШКИНОВА

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ХРОНОТОП В ДРАМАТУРГИИ МАРИИ ВИРГИНСКОЙ

В статье исследуется своеобразие моделей хронотопа в пьесах одного из основателей «новой волны» украинской драматургии 80-90-х годов XX ст. М. Виргинской, на конкретных примерах представляется роль хронотопа в выражении художественного мышления драматурга, формировании самобытной условности произведений.

Ключевые слова: драма, поэтика, художественный хронотоп.

T. TASHKINOVA

ARTISTIC TIMESPACE OF DRAMATIC WORKS OF MARIA VIRGINSKAYA

The uniqueness of time and space in the plays by Maria Virginsakaya, one of the founders of the «new wave» of native dramaturgy of 80-90s of the twentieth century are examined in the article; on the specific examples the role of time and space in the expression of playwright's artistic thinking, forming distinctive conditionality of plays are found out.

Key words: drama, poetics, artistic time and space.

Стаття надійшла до редколегії 17.02.2014 р.

УДК 821.161.2-31'06.09

Н. М. ТЕНДІТНА

«МАЛА ПРОЗА» ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА

Статтю присвячено дослідженню як маловідомої, так і популярної «малої» прози сучасного українського письменника О. Ульяненка. Звернено увагу на те, що письменник, роблячи центральною темою творів смерттю простої людини, також акцентує на стосунках між статями, житті «блатних» і «братьови», армійських буднях; художньо осмислює моральні категорії злочину і покари, дошукується ідеалів сучасної людини та її мрій, торкається питань духовності, всепрощення та любові.

Ключові слова: вісімдесятники, «мала» проза, художня система, тематика.

«Вісімдесятники» свідомо уникали історизму та романтизму в творчості, що, на думку тодішньої критики, спричинило часте звернення до жанру «малої прози», – зазначає В. Поліщук [6, 39]. Однак літературознавці переважно звертають увагу на поетичну творчість поетів-вісімдесятників, а проза залишається на маргінесі їх зацікавлень. Такою, зокрема, є «мала» проза О. Ульяненка.

Так, романи О. Ульяненка розглянуто або з позицій неомодернізму, або з позицій постмодернізму, зокрема в дослідженнях Л. Масенко [5], Р. Харчук [11], М. Бриниха [1], Н. Зборовської [2]. Мотивацію фізичної і моральної деградації героїв прозаїка Л. Масенко розглядає як розплату нащадків за гріхи батьків [5, 150–151]. М. Бриних основну увагу акцентує на романному відтворенні сучасного «некрофільного» стану суспільства [1, 30]. Л. Кононович, аналізуючи «Зимову повість», звертає увагу на натуралістично описаний шлях героя до смерті, який наперед окреслений і постає невідворотним також у героя з «Богемної рапсодії» [4]. На знакову для постмодерного періоду сучас-

ної української прози історію серійного вбивці в романі О. Ульяненка «Дофін Сатани» вказано у ряді статей Н. Зборовської [2], [3]. Р. Харчук, характеризуючи доробок О. Ульяненка як неомодерний, акцентує на його романах («Сталінка», «Дофін Сатани», «Вогненне око», «Зимова повість») і зазначає, що його правда є завжди нищівною, а творчість є підкреслено християнською, оскільки він «переконаний, що деградація окремої людини і суспільства вкорінена не в поганстві, як стверджує Н. Зборовська, а в атеїзмі» [11, 93].

Мета статті зумовлена потребою дослідити оповідання О. Ульяненка («Біля синього, синього моря», «Ірка», «Муха», «Угода»), що цілком відповідають авторській концепції сприйняття світу як місця, де людина приречена на страждання і смерть, оскільки в ній немає віри в Бога.

Методологічною основою статті є провідні твердження гуманістичного психоаналізу Е. Фромма, у яких розроблена антропологічно-філософська концепція людини на основі підвідомого ставлення до життя і смерті.

В оповіданні «Біля синього, синього моря» О. Ульяненко описує останній день життя свого героя. Олег помирає, але абсолютно не думає про смерть. Навпаки, у короткі проміжки між приступами, він мріє втілити в життя свою давню мрію: «Він писатиме для дітей» [7, 9]. Трагічність ситуації посилюється тим, що твір залишиться недописаним. Два абзаци ніби символізують дві останні миті його життя. А повторюваний подумки героєм абзац і «там, біля синього моря...» напроорокує і місце загибелі. Те, що герой незабаром помре, читач має здогадатись не тільки за фізичним станом Олега, але й за щільністю думок, спогадів та подій, які снують в його уяві. Причину своєї хвороби він розкриє перед дідом: «Це армія...» [7, 9]. І дід виносить ніби вирок: «...в нас у селищі так хлопець помер...» [7, 9].

Разом з Олегом мешкає Алька. Вона – повія, але в останніх спогадах героя «немов не було років, не стягувало життя, й вона запізно не поверталася додому з міста, приносячи в маленький флігель терпкий дух горілчаного перегару та чоловічого поту» [7, 8]. Він сприймає тільки її чистий образ, тому що саме в останні миті життя лише тільки це має значення.

Напередодні смерті Олега збирається на дощ. Явище природи письменник порівнює зі станом героя, бо коли почнеться дощ – він помре.

Олег народився і виріс у місті, згадка про яке не залишає його ні на мить: «...тужно згадував прокіптюжене місто, метро, тусовки, кав'ярні» [7, 9]. І лише воно, можливо, ще здатне зцілити його: «Попереду місто...де можна заблукати в білий день...» [7, 9].

Час дії в оповіданні, час життя персонажа – з ранку до вечора. Про близьку загибель Олега свідчить і дерев'яна споруда, яка виявиться нетривкою проти дужих поривів вітру. І коли у флігелі «лускнуло скло», дід констатував смерть Олега: «Він мертвий» [7, 9]. В останні секунди життя він знову «...побачив з лету місто...» [7, 9] та обличчя матері «...але впевнений, що вже ніколи не повернеться додому» [7, 9].

Як бачимо, автор прагне якомога докладніше змалювати останній день життя скаліченої людини. Акцентуючи на художніх деталях, письменник посилює психологізм твору, залишає героєві надію на очищення та спокій в потойбічному світі.

Ілля Борусяк – головний герой оповідання «Муха», який «зажив доброї слави», бо «миршавий чоловік, а зна, як украсти і де покласти» [9, 29]. Ось як характеризує свого героя письменник: «глист – не мужчина, втретє женився, має «Жигулі», дві роботи обіймає в кооперативах, а ще дує кларнетом на похоронах...» [9, 29].

Але не все так гаразд у житті Іллі. За його нечесні дії «Господь покарав», бо «вікувала мати Іллі» [9, 29]. А ще буде йому пророчий сон, який незабаром здійсниться: нечесні дії Іллі по відношенню до давнього приятеля Кузьми обернуться бумерангом – Юра запропонує Іллі аферу, але вкінці обдурить: «В документах записано: Дарственна, значить...» [9, 31].

За допомогою Ілля звертається до місцевого начальника міліції. Вони були добре знайомі, бо Ілля часто «частував» Палича, [9, 30]. Але довгоочікувана «аудієнція» не приносить бажаного результату. За короткий час Ілля спивається і скоює самогубство. Тобто знову автор піднімає питання смерті простої людини, загубленої у власних бажаннях та оточуючому світі. У місті самогубство пов'язують з дружиною, яка пішла від нього, бо «п'яниці не треба» [9, 31]. Але справжня причина в тому, що не витримало серце Іллі наруги над собою спритнішого пройдисвіта.

Про владу грошей, безкарність та помсту говорить О. Ульяненко в оповіданні «Ірка». Уже з перших рядків читач проймається симпатією до головної героїні, сироти Ірки, у якої «усміх золотиться куточками уст» [8, 82]. Із родини вона має брата – «Всього дев'ять років, але як і кожна дитина, що виросла на вулиці, розуміти починає раніше, ніж ходити» [8, 83]. Письменник навмисне акцентує увагу на останньому моменті, бо саме він виявиться кульмінаційним у творі. А ще Ірка має бабусю, яка після загибелі її батьків «Просто до неба сміється...» [8, 83].

Розквітаюча врода дівчини привернула до себе увагу двох чоловіків. І якщо одного від спілкування з нею охоплює «легенька запоморка», то інший «ніколи не терпів, коли йому відмовляли» [8, 84], бо синок «крутих». Портрет Федьки говорить сам за себе: «У нього жорсткі, з лагідним переливом очі... Але непорушний маслянистий погляд» [8, 84].

Водій і син шефа намагаються привернути до себе увагу Ірини. Але вона віддає перевагу не романтичним залицянням водія, а приналежна грубою силою Федора та його статками: «це правда, що у Феді капіталу більше, ніж сто тисяч доларів? Це правда, що у Штатах родичі?» [8, 85].

Федір за будь-яку ціну намагається отримати нову «іграшку». Федька – єдина дитина у своїх багатих батьків і тому міг безкарно дозволити собі «накачуватися кокаїном, сьорбати коньяк і жрати якісь таблетки» [3, 84].

Трагедію майбутніх подій постійно передчуває водій Федьки. День смерті Ірини вже точно визначений – це п'ятнадцяте липня, її день народження. «Приходить смерть і хто на неї чекає», – розмірковують герої оповідання. І хоча похорон дівчини «підняв багато людей», гроші Федорового батька «чинять свій суд»: «Пожалій, Олександровичу... Федір у мене один...» [8, 87].

Страх за те, що «викинуть з роботи», а також «обмебльована кімната, загнана під євроремонт» змушує давати неправдиві свідчення і водія: «На суді я підтвердив, що Ірина вживала у великій кількості героїн. Інші давали дикі свідчення про те, що вона намагалася згвалтувати Федьку» [8, 87].

Єдиним, хто здатний покарати винних, виявляється брат Ірини. Драматичність посилюється й тим, що йому лише десять років. Через рік по смерті сестри він поспішає на суд: «Йому край як необхідно, добратися вчасно до суду, а решта його не обходила: «першим упав на бруківку суддя...Батька Федора...куля кинула аж на бруківку...Федір...добрих три години конав у реанімації» [8, 88].

Але помста не спотворює хлопця. Після вбивства, він знову перетворюється на звичайного підлітка, який не забуває привітати з уродинами бабусю. Складається враження, що це не він скоїв злочин, а Божий промисел через нього покарав злочинців. Якою буде майбутня доля Руслана невідомо, але читач має надію, що хлопець обере правильний шлях: «зараз він сидів...курив...але до кінця виконував роль дорослого, тільки погляд бузкових очей вихолоняв щомиті, застрягаючи широкими зіницями на іконі Богородиці» [8, 88].

Микола Перебийніс та Женька Міщенко з оповідання «Угода» склали між собою дого-

вір: «Закосим, мовляв, під дурня, на кой ця армія...» [5, 590]. Але після півроку у божевільні Микола дізнається, що його обдурено. З'ясувати стосунки з Женькою «по гарячих слідах» не дала мати: «Іди собі, Миколо, не ходи більше...Ич, ровня вишукалась...» [9, 590] та «досаду заступила» тінь загиблого брата.

У цьому оповіданні О. Ульяненко не відступає від натуралістичного змалювання картин похорону («Труна вповзла у передпокій, зупинилася. Хтось кинувся за дзиглями, сходяться люди, заходяться надуманим криком...» [9, 589]) та досліджень психології поведінки людини після загибелі близької людини. Микола дивується, що «помер брат, а в грудях сухо, тільки в'язко чомусь стоїть у голові, холодно біжить ниткою перехід на вокзалі – на кухні порастється мати...» [9, 589].

Після цих подій життя Миколи ніби зупиняється: «Проваландав він так аж під зиму – на роботу не беруть [9, 591]. Під'юджували його також розмови із сестрою: «Жлоб братик і таво, точно – таво з головою...» та матір'ю: «Поки Василь живий був – людьми считалися, а зара...» [9, 591].

Але іноді до нього приходять натхнення: «Ну, подождіть...Розбагатію, я вам покажу...» [9, 590]. Ця мрія зводить його з братами Саричевими, які пропонують йому «рекети базарний». Але радість від прибутків тривала недовго – «При розбірці убили старшого Саричева. (...) По днях усіх їх переловили, обклали даниною...і борг росте...» [9, 592].

За спробу Миколи зустрітися із своїм кривдником, Євгенова рідня довго його біли. Згодом і в Миколи з'явиться відповідна нагода помсти: «бригада» згвалтує Євгена.

Серед розваг «бригади» фігурує і Лорка – «колишня перша Миколина любов», повія в минулому. Як правило, у творах прозаїка досить часто фігурують і жіночі «кримінальні» образи, які підсилюють та відтіняють образи чоловіків-злочинців.

Але не так склалося, як гадалося – Микола гине від руки Саніча: «Он його, сучара, тапаром звіданул» [9, 593]. У кінці оповідання О. Ульяненко передає почуття помираючої людини та свої міркування щодо потойбічного світу: «Миколі чомусь подумалося, що він бачить все те у шпарину, тож прочинив рукою двері, – очі залило невимовне білим, що враз

спалахнуло ще яскравіше, потускніло, вологим накрило Миколу, відносячи хвилями у вир темряви...» [9, 593].

«Зрікаючись традиційних ідеологічних та стильових канонів й активно засвоюючи досвід європейських літератур, письменники-вісімдесятники сміливо експериментують над формою і змістом, репрезентуючи нові можливості художнього тексту», – пише В. Поліщук. [6, 37]. «Мала проза» О. Ульяненка цікава як у стилістичному, так і в тематичному втіленні. Через образи дітей, дорослих, жінок, чоловіків, «крутих» та бомжів прозаїк порушує найважливіші проблеми сучасності, торкається теми смерті, місця Бога в житті окремої людини. Гамма різноманітних людських почуттів розкривається на тлі життєвих буднів, виформовуючи трагічний образ покоління.

Список використаної літератури

1. Бриних М. На край ночі з Олесем Ульяненком / Михайло Бриних // Україна. — 1994. — № 19—20. — С. 30—33.
2. Зборовська Н. Містична безодня у прозі Олеся Ульяненка / Ніла Зборовська // Феміністичні роздуми : на карнавалі мертвих поцілунків. — Л. : Літопис, 1999. — С. 160—178.
3. Зборовська Н. Олесю Ульяненку — поет і містик / Ніла Зборовська // Кур'єр Кривбасу. — 1999. — № 110. — С. 161—171.
4. Кононович Л. Убити генерала, або окреслений кінець революції / Леонід Кононович // Слово і час. — 1999. — № 3. — С. 82—83.
5. Масенко Л. ...Їхнє зло прийшло перед лице моє. Про роман Олеся Ульяненка «Сталінка» / Лариса Масенко // Кур'єр Кривбасу. — 1998. — № 97—98. — С. 145—152.
6. Поліщук В. Вісімдесятники як літературне явище / В. Поліщук // Слово і час. — 2001. — № 5. — С. 37—45.
7. Ульяненко О... Біля синього, синього моря / О. Ульяненко // Україна. — 1992. — № 31. — С. 8—9.
8. Ульяненко О. Ірка / О. Ульяненко // Кур'єр Кривбасу. — 1999. — Червень. — С. 82—88.
9. Ульяненко О. Муха / О. Ульяненко // Україна. — 1995. — № 11—12. — С. 29—31.
10. Ульяненко О. Угода / О. Ульяненко // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття / упоряд., вступне слово, бібліограф. відомості та приміт. В. Габора. — Л. : Піраміда, 2002. — С. 588—593.
11. Харчук Р. Сучасна українська проза. Постмодерний період / Роксана Харчук. — К. : Академія, 2011. — 248 с.

Н. Н. ТЕНДИТНАЯ

«МАЛАЯ ПРОЗА» ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКО

Автор статьи исследует как малоизвестную, так и популярную «малую прозу» современного украинского писателя О. Ульяненко. Внимание акцентировано на том факте, что писатель, делая центральной тему смерти простого человека в своих произведениях, интересуется также отношениями между полами, жизнью «блатных» и «братвы», армейскими буднями. Он пытается художественно осмыслить моральные категории преступления и наказания, исследует идеалы современного человека и его мечты, затрагивает вопросы духовности, всепрощения и любви.

Ключевые слова: «восьмидесятники», «малая проза», художественная система, тематика.

N. TENDITNA

«SMALL PROSE» BY OLES UL'YANENKO

The author of the article explores as a little-known and popular «small» prose by modern Ukrainian writer O. Ulyanenko. Attention is paid on the fact that writer concentrated on the central theme of man's death in his works and interested in the relationship between the sexes, the life of «criminals» and «mob», army weekdays. Author try to think about moral categories of crime and punishment, get down to the ideals of modern man and his dreams, raise issues of spirituality, forgiveness and love.

Key words: poets of the 80-th, «small» prose, fictional system, topics.

Стаття надійшла до редколегії 14.03.2014 р.